چەند لاپەڕەیەك لە خەباتی گەلی کورد لە ئیران

د. فوزیة صابر محمد
زانکوی مستنصریة
و/ روشنبیری نوی

بابەتی مەسەلەی نەتەوەیی لە ئیران یەکێکە لەو بابەتە ئالۆزو هەستیارانەی کە سەرنجێکی زۆری لێکۆڵەرەوان رادەکێشێ چونکە کاریگەری یەکی زۆر دەکاتە سەر باری سیاسی ئیران بەو پێ یە کە یەکێکە لەو بنەمایانەی کە لە کاتی دانانی بریاری سیاسی دا بەبایەخەوە بەرچاودەخرێت. ئەوەیش گرنگی و زیندوویی ی بابەتەکە زیاتر دەکا ئەو دژایەتی یە ئاشکرایەیە کە لە نێوان داخوازی یەکانی نەتەوە غەیرە فارسەکانی ئیران و لە نێوان سیاسەتی چەوساندنەوەی نەتەوەیی و زۆرکارانەی رژێمە بەرودواکانی ئەوی دا دەبینرێت. ئەمەش بوەتە هوی لاسەنگی سەختی هاوکێشەی سیاسی نێوان هەردوو لایەکە بە شێوەیەکی گشتی و شوێنەوارێکی پر لە مەترسی بە مێژووی نوێی ئیرانەوە جێ دەهێلێ.

شایانی باسە، زۆر بەندی ئەم لێکۆلینەوەیەش دەربارەی مەسەلەی نەتەوەیی لە ئیران کەم تا زۆر بە بالای هەندی کومەلانی خەلکی تری روژهەلاتی ناوەراست دا دەبری چونکە ئەم کومەلانەش لە رووی بینای مێژوویی و سیاسی یەوە لە چەند روویکەوە لە یەك دەکەنەوە بەتایبەتی کە گشتیان هەندی کەمینەی زمان و رەگەزو ئاین جیاوازیان تێدا هەیە، کە بەردەوام دیاردەی نائارامیی سیاسی لەو کومەلانەدا لەبەر هەندی هوی دیارو بابەتی پێك دەهێنن.

پاش خانێکی مێژوویی:

بەر لە کوتاهاتنی شەری یەکەمی گیتی، بزوتنەوەی نیشتمانیی ئیرانی کە خەباتی گەلە غەیرە فارسەکانی سەرەتیری بوو، تووشی قوناغێکی گرنگ و بن برکەر هات، پێشینەکانی لە گیلان و مازەندران و ئەزربێجان و کوردستان دا بە گور خوی نواند. جا بەربلاویی بزوتنەوەکەو کاریگەری یەکانی لە ناوخوو دەرەوەی ولات، شان بە

شان هەلویستی دەولەتە گەورەکان و دەست وەردانیان لە کاروباری ئیران، سەردەستەی ئەو هویانە بوون کە دەرفەتیان بو رەزاخانی سەربازی مازەندەرانی رێك خست تا بەبازێك خوی بگەیەنێتە سەر کورسیی حوکمرانی و لەمەولاش بەرەبابی شاهانەی پەهلەوی لە ئیران دابمەزرێنێت.

رەزاخان بە چەند سالێك پێش هاتنە سەر تەختی ئێجگار توندوتیژو دلرەقانە بزوتنەوەو راپەرینە شورشگێرەکانی نەتەوە نافارسەکانی دامرکاندەوە، ئەنجامەکانی ئەم سیاسەتەش لەگەل ئەو رووداوو کارەساتانەدا دەرکەوتن کە دوای داگیرکردنی ئیران لەلایەن بەریتانیاو سوڤیەتەوە لە ئابی سالی ١٩٤١دا بە هوی پێوەندیی توندو تولی رەزاشا بە ئەلمانیای نازی یەوە، وەکورەشەبا هەلیان کرد[١].

داگیرکردنە هاوبەشەکە لە ٣ی ئابی ١٩٤١دا دەستی پێ کردو تا سالی ١٩٤٦ درێژەی کێشا، ئیران لە سایەی داگیرکاری دا بەسێ ناوچە دابەش بوو، ناوچەی دەسەلاتی بەریتانیا لە باشوورو ناوچەی دەسەلاتی یەکیەتیی سوڤیەتی لە پێنج پارێزگەکانی باکووردا؛ ئەزربێجان. گیلان، مازەندەران، ئەسترابادو خوراسان (جگە لە مەشهەد). . ناوەراستیش کە بریتی بوو لە شارەکانی تاران، ئەسفەهان و مەشهەد بە دەست حکومەتی ناوەندی یەوە ما[٢].

ئەو چەند روژەکەمانەی دوای داگیرکردنی ئیران لە لایەن هاوپەیمانەکانەوە بەلگەی نەتوانی و مایەپووچی و گوشەگیریی سیاسەتی رژێمەکەی بو رەزاشا دەرخست. پاش مورکردنی بەلگەنامەی واز لە تەختی شاهانە هێنانی رەزاشا محەممەد رەزاشای پەهلەوی لە شانزەی ئەیلولی سالی ١٩٤١دا هاتە سەرتەخت، ئەگەرچی تارادەیەك سەردەمی نوێی شا لە سەردەمی باوکی جودابوو، ئەمەش لەبەر چەند هویەکی دەرەوە بوو، کەوا هەولی دا هەستی نارەزایی و کینەبەریی ئیرانی یەکان

هۆی سیاسەتی نارەوای شای دەرکراوەوە کەم بکاتەوە، ئەوەبوو لە رۆژی تاج لە سەرنانی دا بەڵێنی دا چی لە دەست بێ بیکات بۆ راست کردنەوی خۆی گوتەنی (ئەو خەتایانەی تووشی گەل هاتووە چ بە تاك و چ بە کۆمەڵ)[3] ئەگەرچی شا بەڵێنی بە گشت داو پەیمانی دا کە ئاسوودەیی و یەکسانی هەموو رۆڵەکانی وڵات دابین بکات، بەڵام چ گۆڕانێکی بەرهەست بەسەر ئەوسیاسەتە چەوتەی باوکی لەگەڵ گەلانی نافارس دا پەیرەوی دەکردنەهات، سەرەرای کاریگەریی مەترسیداری ئەو سیاسەتە لە قووڵکردنی هەست وسۆزی کینەو دوژمنایەتیی رەوا لە نێو کوردو ئازەری و عەرەبەکان و هی تردا.

ئەوسا باری خراپی ئابووری و بوونی هێزەکانی داگیرکەر لە خاکی ئێران بوونە هۆیەکی سەرباری تر بۆ بزووتنەوەی گەلانی نافارس. هەر لەم چوارچێوەیەش دا گەلی کورد لە ساڵانی شەڕی دووەمی جیهانی دا دەستی دا بزوتنەوە لە چوارچێوەیەکی تازەبووەوەدا کە دروشمەکانی لەگەڵ وەستانی شەڕەکە زیاتر گەشەیان کرد.

بووژانەوەی بزوتنەوەی نەتەوەیی هەڵکشانی شەپۆلی نوێی دیموکراتی:

ئەو بارەی لە کاتی شەڕی دووەمی گێتی دا لە کوردستانی ئێران هاتە پێشەوە دەرفەتی بۆ جووڵانەوەی سیاسیی کورد رەخساند، بەڵام باری کوردستان جۆرە تایبەتی یەکی هەبوو، کە لەو کاتەدا ئەزربێجان لە لایەن هێزەکانی سۆڤیەتەوە داگیرکرابوو، بەشی باکووری کوردستان واتە ئەو ناوچەیەی لە سەرووی مەهابادەوە تاسنووری یەکیەتیی سۆڤیەتی جاران درێژدەبێتەوە کەوتە ژێر دەسەڵاتی سۆڤیەت، هەر لەو کاتیشدا بەشی باشووری کوردستان واتە لە کرماشانەوە تا دەگاتە سنە (سەنەندوج) لە بەردەستە هێزەکانی ئینگلیزدابوو، کەچی ناوچەی ناوەراستی کوردستان بەشاری مەهابادیشەوە کە بە پایتەختێکی ناوچەیی دادەنرا لەژێر دەسەڵاتداریی شای ئێران بوو لە تاران.. بەم جۆرە مەهاباد لەچاو شارەکانی دیکەی کوردستاندا بارێکی جوداوازی هەبوو، ئەمەو چەند هۆیەکی بابەتیی تر وایان لەو شارەکرد کە لە بزوتنەوەی خەباتی نەتەوەیی کورددا دەورێکی تایبەتی وەربگرێت[4].

وەدانیشتوانە لەچاو ناوچەکانی دیکەدا توانایەکی گەورەتریان دەستگیربێت[5]. شوێنەواری ئەمەش یەکسەر پاش شەڕی دووەمی گێتی دیارکەوت.

بارو دۆخی رۆژگاری شەڕەکەو کەم بوونەوەی دەسەڵاتی حوکمی تاران زەمینەی بۆ جووڵانەوەی عەشیرەتانی خۆش کرد کەوا پاشەکشێی سوپای ئێران و هەڵقەنانی لە بنکەکانی لە کوردستان، هەروەها راکردنی ژمارەیەکی زۆری سەربازانی ئێران لە ئوردووگاکانی سوپاوە، وایان کرد رۆڵەکانی عەشایری کورد چەك و فیشەکێکی زۆریان دەست بکەوێت[6]. هێزە داگیرکەرەکانی سوڤیەتیش لە ئاسمانەوە پەخشنامەیان بە زمانی کوردی بڵاودەکردوو خەڵکیان هان دەدا لە نوێنەرانی دەسەڵاتداریی مەرکەزی خۆیان رزگاربکەن. بۆیە خەڵك کەوتنە خۆیان بۆ راوەدوونانی کاربەدەستان و هێزەکانی دەوڵەت و هەر جندرمەو ئەفسەرێکی دەوڵەتیان وەچەنگ کەوتبا چەکیان دەکردن[7] هەروەها رێ بە ئاغەو سەرەك هۆزانی کوردی ناوبەندیخانەو دەستبەسەری دوورەوڵات درابگەرێنەوەماڵی خۆیان. ئەمانەش داوایان لە حکوومەت کرد ئەو زەوی و زارانەیان پێ بدرێتەوە کە لە سەردەی شای پێشوودا لێ یان زەوت کرابوو وەتوڵەشیان بۆ بژمێردرێت، وەئەو بەرپرسە دەوڵەتیانەی بوونە هۆی ئەو کارەساتانە سزابدرێن، لە دوایشدا پایەو پلەی کارگێریی جارانی خۆیان وەربگرنەوە[8]. بەندیخانەبوو هۆی پایەی پایەی گەورە بۆیان لەناو کۆمەڵدا[9].

نووسەرێك لای وایە ئەو بارودۆخانەو لەناوچوونی دەسەڵاتداریی مەرکەزی وایان کرد کەو «کوردەکان وابزانن مافی قانوونی ئەوەیان هەیە بە خۆیان حوکمی خۆیان بکەن)[10]. بە تایبەتی کە جێگرەکەی رەزاشا چ هەنگاوێکی بەرچاوی وای هەڵ نەهێنا ئاسەواری سیاسەتی زۆروستەمی رەزا شای باوکی بەرامبەر بە عەشیرەتانی کورد کەم بکاتەوە، بۆیە ئەمانە چوونە سەنگەری دوژمنانی حکومەتی ئێران و لە تەنشت بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد لەو چەند ساڵە کەمەی کە محمد رەزاشا هاتە سەر تەختی پەهلەوی ریزیان بەست[11].

چەند رۆژێك پاش داگیرکردنی ئێران لە لایەن هاوپەیمانانەوە عەشایەری کوردی ناوچەی (بانە)ی نزیك سنووری عیراق بە سەرکردایەتیی حەمە رەشید خانی سەرەك عەشیرەتی یونس خانی دەستیان داچەك و راپەڕین. هەر کە هێزەکانی سوپای ئێران ناوچەکەیان جێ هێشت، حەمەرەشیدخان لەگەڵ عەشیرەتە کوردە هاوپەیمانەکانی پشت ئەستوور بەو دە هەزار تفەنگەی لە بارەگاو سەربازگاکانی سوپای ئێران لە ناوچەکەدا دەستی کەوت هێرشی بردو پاش شەڕێکی دوورۆژی شاری (بانە)ی گرت[12].

هەر لەو کاتەشدا عەشیرەتانی دی پەلاماری شاری (مەریوان)یان داو گرتیان. زۆری پێ نەچوو شارگەلی: پاوە، نەوسوود، سەردەشت، شان بە شانی سەقزو بانەو مەریوان کەوتنە ژێر دەستەڵاتی پتەوی حەمە رەشید خان[13].

لەشکری ئێران کەوتە خۆی بۆ گێرانەوەی دەسەڵات لەو ناوچانەدا، پاش ئەوەی شاری سەقزی بە فرۆکە بۆمباران کرد توانی ئەو شارە داگیربکاتەوەو هێزەکانی حەمەرەشید خان ناچاربوون بۆ ماوەی بیست میل بەرەو باکووری سەقز بکشێنەدواوە. پاشان لەشکری تاران پەلاماری شاری بانەی دا، بەڵام نەیتوانی لە دەست دوژمنانی دەربهێنێ، هێزی کورد گەمارۆیان دا بۆ هەڵاتن ناچاریان کرد پاش ئەوەی ژمارەیەکی زۆر سەربازیان لێ بەدیل گرتن. ئەمەش بە تایبەتی دوای

ئەوەی عەشیرەتەکانی نزیك سنووری عیراق لە بانەو خورخورە پشتگیریان کردن[١٤].

شۆرشگێران ئەنجا بەرەو(سنە) کەوتنەرێ تا رزگاری بکەن بەڵام هێزی ئینگلیز نەیان هێشت لە دەوروبەری شار بەولاوە بەرەوسنە بچن[١٥]، چونکە لەوە دەترسان رێی هاتوچۆیان بکەوێتە مەترسی، لە لایەکی تریشەوە ئەو سەرکەوتنانەی شۆرشگێرانی کوردی ئێران و ئەو داخوازییانەی داوایان دەکرد بە جارێ دەنگیان دایەوە، نەك هەر لەناو خاکی ئێران دا بەڵکو لە کوردستانی عیراقیشدا، بەتایبەتی دوای ئەوەی هێزی شێخ مەحموودی حەفید[١٦] پەلاماری هێزەکانی ئێرانی داو ماوەی پەنجامیل لە سنور بەرەوژووورچوو[١٧].

ئـەوەی زیاتـر ترسی ئینگلیـزەکانی تـۆخترکـرد ئـەوەبـوو کـە حەمەرەشیدخان نوێنەرێکی خۆی ناردە سەفارەتخانەی بەریتانیا لە بەغداو پێشنیازی کرد بۆ دامەزراندنی بەرێوەبەرێتی یەکی سەربەخۆی کوردی لە کوردستانی ئێران بەریتانیاکان یاریدەی بدەن. وەڵامی سەفارەتخانەش نەخێر بوو، بەڵکو تێ یان گەیاند کە بـەرژەوەندی مەسەلەی کورد لە تێك گەیشتن و رێك کەوتن دایە لەگەڵ حکومەتی ئێران، ئەگەر، وابێت ئەوا حکوومەتی لەندەن ئامادەیە یاریدەی بدات ئەمەش بە هاندانی ئێرانیەکان بۆ گرتنی هەڵوێستێکی نەرمونیان[١٨]. بەرپرسانی سەفارەتخانەش بەڵێنیان دا کەوا هێزەکانی ئینگلیز دژی حەرشیدخان هەڵوێست پیشان نادەن ئەگەر هاتو هاوکاریی لەکەڵ بەریتانی یەکان بکات و توخنی هێزەکانیان نەکەوێت لە ئێـراندا. حەمەرەشید خان پێشنیارەکەی بەریتانیای رەت کردەوەو بریاری دا لەگەڵ حکومەتی ئێران رێك نەکەوێت[١٩]. بەم جۆرە حەمە رەشیدخان تا دوا بەوای ساڵی ١٩٤٤ بوو بە تاکە سەرداری ناوچەکە لە بانەوە هەتا سەردەشت و بەرێوەبەرێتی یەکی کوردی لە جیاتی بەرێوەبەرێتی ئێرانی لێ دامەزراند[٢٠].

ئەم راپەرینەی کوردە کارێکی زۆری کردە سەر سیاسەتی ناوەخۆی ئێران و بووە هۆی راستەو خۆی سەرهەڵدانی چەند رووداوێکی گرنگ لە گۆرەپانی ئەوسای ئێراندا، بە نموونە خۆپێشاندانە بەناوبانگەکەی تاران کە بەراپەرینی (نان)[٢١] ناودارەو لە هەشتی کانونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٢دا روویدا. ئەم راپەرینەش یەکێکە لەو هۆ گرنگانەی کە وەزارەتی «محمد علي فروغی» یان رووخاند[٢٢].

جووڵانەوەی کورد هەر لەو ناوچەیەی نێوان بانەو سەردەشت دا قەتیس نەبوو بەڵکو بۆ چەند ناوچەیەکی کوردنشینی تریش تەشەنەی کرد. کەوا لەوکاتەدا سەرۆکی عەشیرەتی ناسراوی شکاك عەمەرخانی شەریفی کەوەختی خۆی یەکێك بوو لە هاورێیانی ئیسماعیل ئاغای شکاکی سەرداری کوردی بە ناوودەنگ کە بە(سمکۆ) ناوداربوو[٢٣] تازە لە بەندیخانە رزگاری ببوو، لەحکوومەت راپەری و دەسەڵاتی خۆی بەسەر ناوچەیێکی کەلە نێوان شائابادو ماکۆ درێژبوەتەو داسەپاندو سەربەخۆیی راگەیاند، سوپایەکی بیست هەزار کەسی دروست کردو زور لە ئاغاو سەرۆك عەشیرەتەکانی ناوچەکە دووی کەوتن[٢٤] لە نیسانی ساڵی ١٩٤٢شدا لە رەزائیەو ورمێ ئاژاوە پەیدابوو پاش ئەوەی (پارێزگار)ی ناوچەکە رایگەیاند کە کوردەکان دەبێ چەك بکرێن و ئازەری یەکانی دانیشتووی ئەوێ چەکداربکرێن لەبەر ئەوە کوردەکان نارەزاییان پیشان داو عەشایەر بەرەو دەوروپشتی ورمێ کشان، هێڵی تەلەفۆنیان پچراندو شارەکەیان گەمارۆدا، ئیتر پارێزگار تێی تەقاند رەوییە تاران. ئەوسا قونسولی سۆڤیەتی ناچاربوو خۆی لە کاروبارەکە بگەیەنێ، بە پەلە چووە ورمێ. لەوێ ئاغەو سەرۆکانی عەشیرەتە کوردەکانی دیت کە یاداشتنامەیەکیان پێشکەش کرد داوای مافی ئازادیی نەتەوەیی خۆیان تێدا کرد، کەوادەبێ لە دایەرەکانی حکوومەت لە ناوچەکەدا نوێنەریان هەبێت و دەبێ زمانی کوردی لە قوتابخانەکاندا بخوێندرێت. وەڵامی قونسولی سۆڤیەتی ئەوە بوو کە کورد ئازادن چەك هەڵ بگرن و لەسەر ئەوەش رێك کەوتن کـە هێزەکانی جندرمەی ئێران لە دەوروبەری ناوچەکە بکشێنەوە[٢٥].

هەر ئەم هەڵوێستەی سۆڤیەتە بووە هۆیەك کە هەر دوو حکومەتی ئێران و تورکیا شان بە شانی بەریتانیا سۆڤیەت بەوە تاوانبار بکەن کە لەگەڵ کوردەکان لەبنەوە سازاوەو ئاسوودەیی ناوچەکە دەشێوێنێ[٢٦]. لە کرماشانیش کە هێڵی هاتوچۆی بەریتانیا هەر بیست میلێك لە شارەکەوە زیاتر دوور نەبوو عەشایەری کوردی ئەوێ راست بوونەوەو بەشەو پەلاماری سەربازگەکانی حکومەتیان دەدا لە رۆژهەڵاتی شاردا[٢٧]. بەڵام لە شنۆ بزوتنەوەی کورد شێوەیەکی قووڵتری هەبوو، چونکە شنۆ نزیك مەهابادی بنکەی بزوتنەوەی نەتەوەیی کوردەو لەسەر رۆخی سنووری ئەزەربێجان و کارەساتە شۆرشگێرییەکانی بوو، لەمەش گرنگتر، دەستەی رۆشنبیرانی ئێرە سەنگێکی تایبەتی و کاریگەیان هەبوو، چاکترین بەڵگەش بۆ کاریگەریی ئەو هۆیانە لە بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد سروشتی ئەو هەنگاوانەبوو کە لە ناوچەکەدا هاویشترا کەوا بە تەواوی لە تاران سەربەخۆبوو. ئەوەبوو بریاردرا هەڵبژاردنی هەموو کاربەدەستانی کارگێربکرێت هەر لە فەرمانرەواوەتا دەگاتە موختار گوندی، هەموو دانیشتوانی ناوچەکەش بە چاوپۆشین لە پایـەی عەشیرەتی یان پلەی کۆمەڵایەتی مافی دەنگ دانیان درایە. هەروەها لە سەر کیسـەی داهاتی ناوچەیی بریاردرا زنجیرە چاکەکـاری یەکی کـۆمەڵی و رۆشنبیـری دەست پێ بکەن. گـرنگترین هـەنگـاویش سـووك کـردنی بـاری قـورسی خـەرج و بـاجی حکـوومـەت و دەرەبەگەکان بوو لە سەر شانی هاووڵاتیان. ئەم هەنگاوانە سەرنجی نووسەرێکی بیانی یان راکێشاوە کە لەو دەمەدا سەر لە ناوچەکاداوەو لە نزیکەوە سەیری پەرەسەندنی کاروبـاری کردووە. کـە لەمـەولا نووسیویەتی: «لە شنۆ لە هەمووجێ یەك زیاتر هەست بە کرداری دیموکراتی لە بزوتنەوەی کوردا دەکرێت»[٢٨].

دەسـەڵاتدارانی تاران هەرچەند کردو کۆشان نەیانتوانی خۆیان بەسەر ناوچەکانی تری کوردەواری دا بسـەپێنن بەڵکو بە پێچەوانەوە هاووڵاتە

کوردەکان زۆرکەم دەنا توانیویانە دژ بە ئارەزووی دەسەڵاتدارانی تاران ناوچەکان بگرنە دەست خۆیان. لە دوادوای ساڵی ١٩٤٣ شدا دانیشتوانی ناوچەی موکریان توانیان صدری قاضی کە کەسێکی نیشتمانپەوەری ناسراوبوو کە لە دوارۆژیشدا لە کاروباری کوردستاندا دەورێکی گەورەی دەبێت. . توانییان لە هەڵبژاردنی خولی چواردەمینی پەرلەمانی ئێران بە نوێنەری خۆیان هەڵبژێرن، سەرەڕای ئەو هەوڵ و تەقە لایانەی حکوومەت دای بۆ ڕێ گرتن لە هەڵبژاردنی[29] دانیشتوانی شاری مەهابادیش ملکەچی فەرمانڕەوای ئەمیر ئەسعەدی سەرەك عەشیرەتی دیبۆکری نەبوون کە حکوومەتی تاران دایینابوو، جا بەرەبەرە دەسەڵات کەوتە دەست دانیشتوانی شار[30] هەر کە ساڵی ٩٤٤ خەریکی تەواوبوون بوو هاوولاتانی مەهاباد توانییان پاشماوەی جەندرمەی ئێرانی لە شار دەربکەن و «گەل بە دەستی خۆی حوکمی ناوچەکە بکات»[31] وەکو قاسملو گوتوویە.

پەرەسەندنی کاروبار بەم جۆرەو لەبەر هەندێ هۆی تریش تاران دەستی دابە سیاسەتێکی دوولایەنی بۆ لەغاوکردنی بزوتنەوەی شۆرشگێری کوردستان لەلایەکەوە کە دڵی هەندێ سەردار عەشیرەتی کوردی بەلای خۆیدا ڕادەکێشاو دەیکردن بە فەرمانڕەوای تاوچەکانیان هەروەکو چۆن علی أعظمی زەنگنەی نازناو «أمیر كل استندار»ی بە فەرمانڕەوای ولایەتی پێنجەمی کرماشان دانا کە خەڵکەکەی ئەوێ پێی یان خۆش بوو لە لایەکی تریشەوە مەترەقی لە هەندێ سەروك عەشیرەتی دیکە هەڵگرت تا بێنە ژێربار[32] هەروەکو چۆن لە هاوینی ساڵی ١٩٤٤ یانزدە سەرەکی کوردی لە ناوچەی ڕەزائیە خستەزیندان هەروەها کەوتە وەشاندنی تۆوی دووبەرەکی لە نێوان سەردارانی کورد لەو ناوچانەدا کە سەربەخۆن بۆ ئەوەی یەك ڕیز نەوەستن[33].

لەگەڵ ئەوەشدا حکومەتی ئێران تەقەلای هەرە زۆری دژی حەمەرەشیدخان تەرخان کرد کە بە درێژایی ساڵانی شەڕ ببووە درکێك لە کەلەکەی حوکمرانیی ئێران ڕادەچوو. بۆیە لە تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٤ هێزێکی گەورەی بەرەو ناوچەی بانەو سەردەشت ئاژۆت، سەرەڕای هەندێ سەرکەوتنی هەڵمەتەکە لە سەرەتادا بەڵام هێزی حەمە ڕەشیدخان مەردانە لێ یان هاتنەدەست پاشەکشێ یان پێ کردن و زەرەرو زیانێکی زۆریان لێ دان و جەنرال ئەمینی ی سەرکردەی هەڵمەتەکەش لە شەڕدا کوژرا. بۆیە حکومەت ناچاربوو پەنا بەرێتە بەر وتوویژ بە واسیتەی ئینگلیزەکان کە ئامادەیی خۆیان بۆ ناوبژي کردن پیشان دا[34].

ئەفسەری سیاسی بەریتانیا لە کرماشانەوە چووە سەقزو سەرۆکایەتیی وتوویژی نێوان هەردوو لای کرد لەئەنجامدا حکومەتی ئێران ڕازی بوو کە حەمەرەشید خان بە فەرمانڕەوای ناوچەی نێوان بانە سەردەشت دابنێت و چەك و جبەخانەی خۆشی لەدەست خوی دا بێنێت و هێزەکانی ئێران لە دەرەوەی ناوچەی فەرمانڕوایی ئەودا بن[35]

بەڵام ئەم ڕێکەوتننامەیە ڕێی لە هەوڵ و تەقەلای تاران نەگرت بۆ داگیرکردنەوەی ناوچەکە، ئیتر لە بنەوە کەوتە داونانەوەو پیلان ڕێك خستن، لەمەشدا توانی هەندێ سەرەك عەشیرەتی بەهێزو دوژمنی حەمەرەشیدخان بە وێنەی علی خانی حبیبی و محمود ئاغا بۆ لای خوی رابکێشێت ئەمانیش کەوتنە شەڕفرۆشتن بە هێزەکانی حەمە ڕەشیدخان کە مۆرکردنی ڕێکەوتننامەکە زۆری پێ نەچووبوو! بە پشت و پەنای ڕەتلێك لە سوپای ئێران توانیان هێزەکانی حەمە ڕەشید خان بەزێنن، کەوا ناچاربوو بکشێتەوە چیاکانی نزیك سنووری عیراق لە دواییشدا ناچاربوو لە سنوور ئاودیو بێت[36] ئەگەرچی ساڵی ١٩٤٥ خوی و دووسەد سواری چەکدار لە عیراقەوە گەڕایەوە کوردستانی ئێران بەڵام نەیتوانی ئەو ناوچانەی کە جاران لە ژێر دەستی دابوو بیانگرێتەوە پاش چەند مانگێك هە ئەو ساڵە لە کاتی ڕووداوە گەرمەکانی شاری مەهاباددا دوای کۆتاهاتنی شەڕی دووەمی جیهان سەرلەنوێ حەمەرەشیدخان ناوی کەوتەوە ناو ناوان[37].

خەباتی گەلی کورد لە ئێران لەو چەند ساڵە کەمەی پاش شەڕی دووەمی جیهان گۆڕینێکی جۆرەکیی بە خۆیەوە دیت لە ئەنجامی ئەو دەورە نوێ یەی کە دەستەی ڕۆشنبیرانی کورد بینیان. کە هەوڵیان دا جڵەوی کاروبار لە دەست ئاغاو دەرەبەگ و کۆنە خوازان دەربهێنن، بەڵێ ئەوەش وا دەرچوو کاتێ کە ڕێکخستنێکی سیاسیی تازەیان لە ١٦ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٤٢دا بە ناوی «کومەڵەی ژیانەوەی کورد» دامەزراند ڕێکخراوەکەش بە «کۆمەڵە» یان بە «ژێ. کاف» ناسرا.

سەرەڕای چەندو چۆنی چۆنیەتی دامەزراندنی کۆمەڵەکە بە تایبەتی دەربارەی ئەو کاریگەرییەی کە کوردانی عیراق هەیان بوو بە تایبەتی حیزبی (هیوا) کە ئەندامانی پێوەندییان بە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەوە هەبوو، هەروەها دەوری حیزبی «توودە»ش لە پەیدابوونی کۆمەڵەدا[38]. بەڵام ئەوەی جێی ناکۆکی نی یە، پەیدابوونی کۆمەڵە ئاسۆی تازەی لە بەردەم خەباتی ڕزگاریخوازیی کورد لە ئێران دا کردەوە بە تایبەتیش کە پێکهاتنەکەی جۆرێکی تازە بوو لەچاو بزوتنەوەی نەتەوەیی کوردا کە وەکو جاران باوبوو جڵەوی سەرکردایەتیی ئەدرایە دەست شێخێك یان ئاغایەك یان دەرەبەگێك[39].

بنکەی کۆمەڵە جگە لە ڕۆشنبیران لە کۆمەڵانی خەڵکی شارو گوندان بە تایبەتی جوتیاران کە کۆمەڵە بایەخێکی تایبەتی پێدان پێك هاتبوو[40].

کۆمەڵە یەکەمین ڕێکخراوێکی سیاسیی کورد بوو کە ڕەخنەی ڕژێمی دەرەبەگی گرت سەروکە خوێن مژەکانی عەشایەری ڕسواکردو خیانەتی بەشێکی لەگەڵ دوژمن سازاودا لەوان ئەتك کرد[41].

پاش ماوەیەکی کەم کۆمەڵە گۆڤارێکی بە ناوی «نیشتمان» دەرکرد کە بەزمانی کوردی ولەچاپخانەکانی تەبریزچاپ دەکرا[42].

ناوی نیشتمان[43] بە پیتی لاتینی دەنووسراو لەناو هەتاوێکی خریشدا J.K و لە دەوری هەتاوەکەشدا چەند ئایەتێکی قورئان. دەنووسراو لە ژووروی سەربەگ دەنووسرا بژی کوردو کوردستان و سەرۆك و «هیوا». وێنەی صلاح الدینی ئەیوبیش لە سەر بەرگی زوربەی

ژمارەکاندا هەبوو گۆڤارەکە که رووی دەمی دەکردە خوێندەوار بە وتەی «برای کورد» دەستی پێ دەکردو داوای لێدەکرد رووبکاتە زانست و خەبات لە پێناو رزگاربوون و کوردەکانی هان دەدا یەك بگرن و «بۆ گەیشتنە ئامانج خەبات بکەن»[14].

کۆمەڵە لە ماوەیەکی کەم بە ناو خەڵکدا بڵاوبووەوەو ژمارەیەکی زۆر ئەندامی پەیداکرد کەوا هەر لەمەهاباد بە تەنێ لە ماوەی شەش مانگدا ژمارەی ئەندامانی گەیشتە سەدئەندام[15] لە هاوینی ساڵی ١٩٤٣ دا کۆمەڵە توانی ڕێکخستنەکانی خۆی لە جۆراوجۆر ناوچەی ئێران دابمەزرێنێت بە تایبەتی پاش ئەوەی هەندێ لە خاوەن موڵك و سەرەك لیبرالیەکانی عەشایر هاتنە ناوی یەوە دەنگ و سەدای کۆمەڵە هەتا پەرییەوە ئەو ناوچانەش کە لە ژێر دەسەڵاتی بەریتانیا یان ئەو ناوچانەی هێزی حکومەتی یان تێدا بوو[16].

ئەوەی مایەی سەرنجە، کۆمەڵە ساڵی ١٩٤٣ دەستەیەکی تازەی سەرکردایەتی هەڵبژارد کە نوێنەرانی خاوەن موڵك و عەشایەرانی کوردی تێدابوو[17]. بەڵام خاڵی وەرچەرخانی گرنگ لە چاو کۆمەڵەدا ئەوەبوو کە توانی قاضی محمدي کەسێتی ی ناسراو لە دوادوای ساڵی ١٩٤٤دا بێنێتە ناو ریزەکانی یەوە.

قاضی محمد ساڵی ١٩٠٠ لە بنەماڵەیەکی بەقەدری بە زانین و خواناسی بە ناوبانگی مەهاباد لە دایك بووە، ڕۆشنبیرێکی ناسراو بوو، جگە لە زمانی کوردی، فارسی و عەرەبیشی دەزانی، پاشان فێری زمانەی ئینگلیزی و رووسی و تورکی بووە، سەریشی لە فەرەنساوی و ئەلمانی دەردەچوو. لەسەر دەمی لاوی دا لە بەرەنگاریی هێزەکانی داگیرکەری عوسمانی، ساڵی ١٩١٥، لەمەهاباد بەشداری کردوە، بیروباوەڕی دیموکراتی کە پاش شۆڕشی دەستووری لە ئێراندا بڵاوبووەوە کاری تێ کردووە. هەندێ سەرچاوەش وای پیشا دەدەن کە لە ساڵانی شەڕی یەکەمی گێتی دا پێوەندیی بە شانە بەلشەفیکە نهێنی یەکانەوە کردووە.

قاضی محمد بوو بە (مدیری معارف) لە مەهاباد هەوڵێکی بێ وچانی دا بۆ کردنەوەی قوتابخانەو برەوپێدانی خوێندن[18].

قاضی محمد کە رەزاشا وازی لە کورسیی عەرش هێنا کەوتە جموجووڵ و گەڕان بەناو عەشایەری موکریان دا. دوا دوای ساڵی ١٩٤١ ژمارەیەکی باش سەرەك عەشیرەتانی لە مەهاباد کۆکردەوەو بۆ یەکگرتن و یەك ڕایی بانگی کردن، ساڵی پاشتریش کۆنگرەیەکی بەست سەرۆکە لیبرالیەکانی عەشیرەت و ڕۆشنبیرانی شۆڕشگێری پێکەوە کۆکردەوە[19].

بوونە ئەندامی قاضی محمد لە کۆمەڵەو پاشان هەڵبژاردنی بە پێشەوای کۆمەڵە خاڵێکی ئێجگار گرنگە لە لێکدانەوەی سروشتی ئەو هێزانەی خەباتی گەلی کوردیان لە کاتی ساڵانی شەڕی دووەمی گێتی و پاش شەڕەکەش دا دەبزوواند روون دەکاتەوە. لەو ساڵانەدا کورد دوو شەپۆل دەیهێناو دەیبرد، یەکێکیان سەرکردایەتیەکی تقلیدی کە کەسانی بیر ڕووناکیان لەگەڵ دابوو. شەپۆلی دووەم ئەنتیجلنسیایەکی ڕاپەڕیوی بە تەمای جڵەوگیریی سەرکردایەتی. لەبەر چەند هۆیەك کە پێوەندییان بە بنیاتی کۆمەڵایەتی و ئابووری و کارلێکیانەوە لە کۆمەڵی کوردەزاری دا هەیە شەپۆلی یەکەم خۆی سەپاند بەم جۆرە هەڵبژاردنی قاضی محمد بە پێشەوای کۆمەڵە بە دەنگەوە هاتنێکی سروشتکردی واقیعی هاوسەنگیی هێزەکانی ناو خەباتی رزگاریخوازی کوردی ئێرانی ئەو ڕۆژە بوو.

پاش ئەوەی کۆمەڵە کەوتە چالاکیی ئاشکرا، قاضی محمد دوو جار سەری لە تاران داو دیدەنیی شای کرد، لەم دیدەنیانەشدا قاضی محمد داخوازی یەکانی گەلی کوردی پێشکەش بە شاکردو وەکو خۆی گوتوویەتی داوای لە شاکردووە لە باتی ناردنی تۆپ و تانك دژی کورد بایەخ بە کاروباری ڕۆشنبیری و لەش دروستیی کوردان بدات[20].

بەڵام هەڵوێستی گوێ نەدان و ملهوڕیی شا بەرامبەر بە داخوازی و مافەکانی کورد، شان بە شانی گورجی ی رەوتی قەوماوەکانی ئەزربێجانی دراوسێ و چەند فاکتەرێکی بابەتیی تر، لەگەڵ وەستانی شەڕی دووەمی گێتی وایان کرد ڕووداوەکان لە کوردستاندا ڕێرەوێکی تازە بگرنەبەر، کاتێك کە کۆماری مەهاباد هاتە کایەوە کە حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران کە درێژەکێشانی رەوای کۆمەڵە بوو وەلە ١٦ی ئابی ١٩٤٥دا دامەزرابوو ڕایگەیاند.

ئەنجامی دوایی:

داگیرکردنی ئێران لە لایەن بەریتانیاو سۆڤیەتەوە بووە هۆی ڕووخانی دکتاتوریەتی رەزاشاو هاتنە سەر تەختی محمد رضا پەهلەویی و کوڕەکەی. ئەگەرچی سەردەمی شای تازە تاڕادەیەك لە گەلێ ڕوو لە سەردەمی باوکی جیاوازبوو، بەڵام ئەم ئەنجامی فاکتەری دەرەوە بوو، بۆیە گۆڕانەکە دروشمێکی (فوقی)هەبوو لەوانە نەبوو کە کار لە شێوازی حوکمڕانی ئەوسا بکات مەگەر لە هەندێ هێڵی ناسەرەکی دا.

ئەگەرچی ڕووداوەکانی شەڕی دووەمی گێتی و ئەنجامەکانی ئەم شەڕە ئاسەواری لەسەر گشت لایەنێك لە ئێراندا بەجێ هێشت بەڵام ئەم ئاسەوارانە بە تایبەتی سەختی باری ئابووری و زۆرداریی دەسەڵاتداری و بەرەڵڵایی فەرمانبەرانی وەبەحوکمی چەند هۆیەکی بابەتی دیاریش، ئەمانە لە هەرێمە نافارسەکاندا بە تایبەتی کوردستان مۆرکێکی جوداو تایبەتیان وەرگرت. لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە سیاسەتی دەمارگیریی نەتەوەیی کە شای تازە بەرامبەر بە کورد پەیرەوی کرد بە درێژیی ساڵانی شەڕی دووەمی گێتی چ گۆڕینێکی بە سەردا نەهات. بێ گومان سروشتی یە ئەگەر ئەم سیاسەتی کورت بینە قینێکی ڕەوا لە دەروونی کورد پەیدابکات و بۆ ڕاپەڕین پاڵیان پێوە بنێ. ئیتر بەم جۆرە کوردستان لە ساڵانی شەڕەکەدا تووشی ژانێکی شۆڕشگێرانەی گرنگ هات و بزوتنەوەی کوردی ئێران پێی نایە قوناغێکی تازەوەو لە چوارچێوەیەکی نوێ بووەوەو پەرەسەندنێکی بەردەوام دا بوو.

ئەگەرچی بزوتنەوەکە لە راستی دا سنووری هەڵچوونی شۆرشگێرانەی تێ نەپەڕاند کە وەکو وەڵامێکی رەوابووە بۆ ناهەقی و کردارە بەدەکانی رژێمی پەهلەوی کە هەوڵی لەناوبردنی بوون و وجودی نەتەوەییان دەدا. بزوتنەوەکە هەروەها ئەو چوارچێوە ئەیدیولۆجی و رێکخستنەی نەبوو کە هەردووکیان پێویستن بۆ ئەوەی بیخەنە رێی راستی جوولانەوەی کۆمەڵ. لە لایەکی تریشەوە بزوتنەوەکە لە ساڵانی شەردا لە ئاستێکی نزمدابوو، دەستێوەردانی نێودەوڵەتی و ئەو هەلومەرجەی رەگەڵی کەوتبوو خۆیان بەشێوەی رەگەزێکی کاریگەری بنبرکەر لە بابەتەکەدا سەپاند.

لەگەڵ ئەوەشدا خەباتی کورد بە فیرۆنەچوو.. هەر کە شەرکە کۆتایی هات سەرلەنوێ کەوتەوە بزوتنەوە ئەم جارە لە چوارچێوەیەکی قووڵ و بەربلاوتردا بۆ ئەوەی خەباتیان، شان بە شانی گەلانی تری ئێران، لە ئاوەرۆیەکی جۆرەکی تازەداتێك بکاتەوە، ئەمەش لە رووداوە بە جۆشەکانی کوردستاندا پاش شەرەوستان یەکسەر خۆی نواند.

سەرچاوەوپەراوێز:

١ ـ نصیف جاسم الاحبابي، العلاقات بین ایران والمانیا النازیة ٣٣ ـ ١٩٤٥ رسالة ماجستیر، کلیة الآداب، جامعة بغداد، ١٩٨٩.

٢ ـ G - Lenczowski, Russia and the west in Iran, Ithaca, 1941, O,70.

٣ ـ الاحوال (جریدة)، بغداد، ١٩ ایلول ١٩٤١.

٤ ـ عبدالرحمن قاسملو، چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی، کورتەیەك لە مێژووی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، بەرگی یەکەم، چاپی دووهەم، بێ، ١٩٨٨، ل٢٧.

٥ ـ عبدالهادي کریم سلمان، ایران في سنوات الحرب العالمیة الثانیة، البصرة، ١٩٨٦، ص١١٥.

٦ ـ حامد محمود عیسی علي المشکلة الکردیة في الشرق الاوسط منذ بدایتها حتی سنة ١٩٩١، بورسعید، ١٩٩٢، ص٣٩٥.

٧ ـ صلاح ابراهیم النقشبندی، المجتمع الکوردي في کوردستان ایران، دراسة اجتماعیة سیاسیة، رسالة ماجستیر، معهد الدراسات الاسیویة والافریقیة، الجامعة المستنصریة، بغداد، ١٩٨٨، ص٩٨.

٨ ـ W. Eagleton, the Lurdirh Republic of 1946, London, New york, torrto, 1963, -.I 4.

٩ ـ O.I. Jigalina, Natsionulnya, divijenic Kurdor Irana, 1918 - 1947, Moscva, 1988, P. 101.

١٠ ـ Quotcal in: E. Ballance, OP. cit, P. 40.

١١ ـ Ligalina, op. cit., pp. 104 - 5.

١٢ ـ Hassan Arta, Under Five Shahs, London, 1964, Eagleton, op. cit., p. 23.

١٣ ـ فائزة عباس، جذور الفکر القومي في ایران، رسالة ماجستیر، کلیة العلوم السیاسیة، جامعة بغداد، ١٩٩٥، ص٧٦؛ طاهر البکاء، التطورلت الداخلیة في ایران ١٩٤١ ـ ١٩٥١، رسالة دکتوراه، کلیة الآداب، جامعة بغداد، ١٩٩٠، ص١٣٦.

١٤ ـ Arfa, op. cit., p. 68; Eagletan, op. cit, p. 22.

١٥ ـ سەرچاوەی پێشوو.

١٦ ـ شێخ محمود ئەودەمە خۆی بە مەلیکی کوردستانی عیراق ناوناو ئەوسا دوژمنایەتی کی گەورەی لەگەڵ ئینگلیزدا هەبوو.

١٧ ـ فائزة عباس، سەرچاوەی پێشوو، ل ٧٧.

١٨ ـ سەرچاوەی ناوبراو.

١٩ ـ لە سەرچاوەکەی پێشووەوە وەرگیراوە.

٢٠ ـ هـ.س، ل ٧٨؛ Eagleton, op. cit., p. 23

٢١ ـ لە ١٩٤٢/١/٨ خۆپێشاندانی توندو تیژ روویدا، خەڵکەکە روویان کردە پەرلەمان و هەندێ کەلوپەلی مەجلیسیان شکاند. هەروەها روویان کردە ماڵی سەرەك وەزیران و زۆر ئوتومبیلی حکومەت و بینایان لە شەقامەکانی پایتەخت تێك شکاند لە رقی باری خراپی ئابووری. دەسەڵاتداران بەزەحمەت و پاش کوشتنی ژمارەیەکی زۆری خۆپێشاندەران ئەنجا توانیان دەست بەسەر وەزعەکەدا بگرن.

٢٢ ـ R. Ramazani, Iran's Foreign Policy 1941-1973, Virginia, 1975, P. 54.

٢٣ ـ سەرهەڵدانی سمکو دەگەرێتەوە ساڵانی پێش شەری یەکەمی جیهانی بەڵام بە کۆتاهاتنی شەرەکە بزوتنەوەکەی مۆرکێکی کاریگەرتری بزوتنەوەکەی تا کوشتنی لە ١٩٣٠دا بەردەوام بوو. بۆ زیادە زانین بروانە.

احمد شریفي، عشایرشکاك و شرح زندگی آنها بەرهبری اسماعیل آنها سمکو، تهران، ١٣٤٨. حەسەنی ئەرفەع، کردها، لندن، ١٩٤٤، ل ٦٠ ـ ٦٢.

٢٤ ـ طاهر البکاء، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٣٨.

٢٥ ـ فائزة عباس، س. پ، ل ٧٧ ـ ٧٨.

٢٦ ـ هـ. ل ٧٨.

٢٧ ـ هـ. س.

٢٨ ـ Tigalina, op. cit, pp, I09 - I0

٢٩ ـ M. S. Ivanov, Novereysha, Istoria Irana, Moscva, 1965, p. 88.

٣٠ ـ Arpa, op. cit, pp. 62 - 3.

٣١ ـ عبدالرحمن قاسملو، کوردستان و کورد. لێکۆڵینەوەیەکی سیاسی و ئابووری، وەرگێر عبدالله حسن زادە، بێ، ١٩٧٣، ل ١٩٩١.

٣٢ ـ د.ك.و، الوحدة الوثائقية، ملفات البلاط الملكي، الملف ٧٤٦، الوثيقة ٤، ص٢٦.

٣٣ ـ طاهر البكاء، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٤٢.

Tigalina, op. cit,p. 70. ـ ٣٤

Arfa, op. cit. p 23., Jigalina, op. cit., P. 107 ـ ٣٥

Ballance, op. cit. p. 43 ـ ٣٦

٣٧ ـ بۆ زیادەزانین بڕوانە:

کریس کوچێرا، نەتەوەی کورد لە سەردەمی نۆزدەوبیستدا، حەرەکەتی نەتەوایەتی کورد، وەرگێراوی محمد ربانی، چاپی دووەم، تاران، ١٣٦٨، ل ١٧٥، ٢٩٢.

مسعود البارزاني، البارزانيون والحركة الكردية، ثورة بارزان ١٩٤٣ ـ ١٩٤٥، بغداد، ١٩٨٦، ص ٤٨.

هەروەها: «Kurdskaya Diijenic V nov. ayai Noreidhee Vremia» Moscva, 1987, p. 177 Eagleton, op. cit. p. 33.

٣٨ ـ عبدالرحمن قاسملو، چل ساڵ خەبات ـ ل ٢٨.

٣٩ ـ جلال الطالباني، كوردستان والحركة القومية الكردية، ط٢، بيروت، ١٩٧١، ل ١٢٥ كمال مظهر احمد، دراسات في تاريخ ايران الحديث والمعاصر، بغداد، ١٩٨٥، ل ٢٥٨.

٤٠ ـ جلال الطالباني، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٢٦.

٤١ ـ کەمال مەزهەر ئەحمەد، تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسی کوردیدا، بەغدا، ١٩٧٨، ل ٨٠ ـ ٨١.

٤٢ ـ تەنیا نۆ ژمارەی لێ دەرچووە.

٤٣ ـ فائزة عباس ـ س. پ. ل ٩١ ـ ٩٢.

Eagleton, op. cit, p. 34. ـ ٤٤

Ibid; ـ ٤٥

٤٦ ـ كمال مظهر احمد. س. پ. ل ٢٥٨.

Ghassomlou, op. cit., p. 17 ـ ٤٧

٤٨ ـ بۆ زیادەزانین دەربارەی ژیانی بڕوانە:

کریس کوچێر، سەرچاوەی ناوبراو، ل ٢٧٧ ـ ٢٧٩.

کەریم حیسامی، کاروانێك لە شەهیدەکانی کوردستانی ئێران، ب.، ١٩٧١، ل ٢٣ ـ ٢٥.

R. Gazi, Kurdistan demoerat Partiaci Iran, Kurdistanide Kur Khulginin Milli Azadiiy Hurakatinin Rahubri, Va Tashkillatical 1943-1946, Baku, 1954, p. 147.

Bolsheya Sovelskaya Encyclopedia, 2.e. Izd, vol. xx vlll, p. 460.

٤٩ ـ كمال مظهر احمد، سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٥٨ ـ ٢٥٩.

٥٠ ـ کوردستان لـ (ڕۆژنامە) ژمارە (٢) ١٣ی کانونی دووەم ١٩٤٦.

ملخص البحث

صفحات من نضال الشعب الكردي في ايران

د. فوزية صابر محمد
الجامعة المستنصرية

قضى الغزو البريطاني ـ السوفيتي المشترك على دكتاتورية رضا شاه، وتولى العرش من بعده ابنه محمد رضا بهلوي. ومع ان عهد الشاه الجديد تميز الى حد ما عن عهد والده في امور عديدة الا ان ذلك كان ناجما الى حد كبير عن تأثير العامل الخارجي. ولذا اتسم التغيير بطابع فوقي مجرد لم يكن من شأنه التأثير على اسلوب الحكم القائم سوى في خطوط غير اساسية.

ومع ان احداث الحرب العالمية الثانية ونتائجها تركت اثارها على الجميع في ايران الا ان هذه الاثار خصوصا الصعوبات الاقتصادية وتعسف السلطة وتسيب موظفيها وبحكم عوامل موضوعية محددة اتخذت طابعا متميزا في الاقاليم غير الفارسية ولاسيما في كردستان. والاهم من ذلك كله ان تغييرا يذكر لم يطرأ على سياسة التعصب القومي التي انتهجها الشاه الجديد تجاه الكرد طيلة سنوات الحرب العالمية الثانية.

ومن الطبيعي ان تولد هذه السياسة القصيرة النظر حقدا مشروعا في نفوس الكرد وتدفعهم للتحرك. وهكذا بدأت كردستان تعيش مخاضا ثوريا مهما في سنوات الحرب، وبدأ تحرك الكرد في ايران يدخل مرحلة جديدة، وفي اطار متجدد وتطور مستمر، رغم ان هذا التحرك لم يتخط في الواقع حدود ارهاصات ثورية كرد فعل مشروع على ممارسات النظام البهلوي الذي استهدف وجودهم القومي، وافتقدت الوعاء الايديولوجي والتنظيمي اللازمين لوضعها في اطارها الصحيح ضمن حركة المجتمع. كما ان هذا التحرك ظل في سنوات الحرب دون المستوى المطلوب، فان المداخلات الدولية، والظروف التي رافقتها فرضت نفسها كعنصر حاسم في الموضوع.

ومع ذلك فان نضال الكرد لم يذهب سدى، فما ان وضعت الحرب اوزارها حتى عادوا للتحرك من جديد في اطارا أعمق واشمل لينصب نضالهم، الى جانب شعوب ايران الاخرى، في مجرى نوعي جديد تجلت اثاره في الاحداث العاصفة التي شهدتها كردستان بعد انتهاء الحرب مباشرة.